

MARIA BILȚIU,¹ ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: personalitate, haiduc, erou, literatură, folclor.

**Pe urmele lui Pinteza Viteazul, de la Izvorul Fermecat
al literaturii populare la creația cultă
(320 de ani de la moarte)**

Rezumat

Lucrarea noastră comemorativă are ca scop investigarea complexității personalității lui Pinteza Viteazul, pe care am efectuat-o în cele trei ipostaze ale sale. La început am tratat rolul lui Pinteza ca personalitate a istoriei noastre, în care a îndeplinit un rol important ca luptător pentru dreptate și libertate, făcând parte din Răscoala lui Francisc Rákóczi al II-lea. Am pus accent și pe rolul său de erou justițiar și scut al săracimii.

Cea de-a doua ipostază a haiducului, pe care am tratat-o în lucrarea noastră, este cea de erou legendar, reprezentat în folclor într-un repertoriu impresionant de plâsmuiri anonime aparținând unei game variate de specii folclorice: balade, legende, colinde, cântece lirice, piese de teatru popular, din care am extras crâmpenele din viața sa precum copilăria grea ca servitor, luarea drumului codrului, înzestrarea eroului cu o putere extraordinară, pedepsirea celor ce exploatau și depredau săracii de puțină lor avere.

În cea de-a treia ipostază l-am prezentat pe haiduc ca erou literar, imortalizat într-o serie de specii literare: roman, teatru, poezie, proză cu caracter istoric.

¹ Baia Mare.

Keywords: personality, outlaw, hero, literature, folklore.

In the Footsteps of Pintea the Brave, from the Enchanted Spring of Folk Literature to Literary Creation (320 years after his death)

Summary

Our commemorative article aims to investigate the complexity of the personality of Pintea the Brave, which we have carried out in the three hypostases of his. Initially, we dealt with Pintea's role as a personality of our history, in which he played an essential role as a fighter for justice and freedom, making part of the Francis Rákóczi II uprising. We also focused on his role as a hero of justice and a shield of impoverishment.

The second role of the outlaw, which we have dealt with in the paper is that of a legendary hero represented in folklore in an impressive repertoire of anonymous figures belonging to a varied range of folklore species: ballads, legends, carols, art songs, and folk plays, from which we have extracted fragments of his life, such as his difficult childhood as a servant, taking the path of the forest, endowing the hero with extraordinary power, punishing those who exploited and deprived the poor of their little wealth.

In the third hypostasis, we have treated the outlaw as a literary hero, immortalized in a series of literary genres: novel, theatre, poetry, and historical prose.

Pe urmele lui Pinteă Viteazul, de la Izvorul Fermecat al literaturii populare la creația cultă (320 de ani de la moarte)

Cine a fost Grigore Pinteă Viteazul? Cum de numele lui a fost rostit cu atâta mândrie de toți maramureșenii în colinde, hori și în legende nemuritoare, amintindu-ne vitejiile și isprăvile acestui neîntrecut haiduc?

Este Grigore Pinteă Viteazul care a dus faima dârzeniei celor trăitori pe aceste meleaguri, de altfel, tot așa de viu ca atunci când potecile pădurilor ascultau ecoul pașilor acestui justițiar al timpului său, care făcea dreptate celor oprimați și umiliți, așa cum știa numai el.

Astfel, textele din ciclul haiducesc, cuprinse în volumul „Balade populare românești”, apărut la București, Editura Ion Creangă, 1984, cu eroi elogiați de popor, urmași ai lui Miu Cobiul, Toma Alimoș, Iancu Jianu, îl evidențiază pe Pinteă Viteazul ca „autor al unei mișcări de mari proporții din nordul Transilvaniei, luptător alături de Francisc Rákóczi împotriva Casei de Austria, un haiduc cavalier”. Balada lui Pinteă Viteazul, în versuri, cu nenumărate variante, a circulat intens în acest spațiu geografic nordic maramureșean „unde Dunărea era cunoscută numai după auz”.

„Doară Pinteă n-o murit-o” spune un vers pe care îl poate rosti orice maramureșean, trezit chiar și din somn. Și astăzi mai auzim prin satele acestui fabulos Maramureș, din gura performerilor, evocări ale faptelor viteazului Pinteă, fie în baladă sau în colindă ori în legendă.

Mai toate creațiile populare care s-au transmis prin viu grai, din generație în generație, pun accent pe întâmplările legate de anumite secvențe ale vieții haiducului, începând cu nașterea și continuând cu copilăria, tinerețea, haiducia prin codri întunecați ai Maramureșului și moartea lui.

În legenda „Pinteă, ortacii, comorile și primarul orașului”, culeasă din Costeni, Țara Lăpușului, din volumul de proză populară „Făt Frumos cel Înțelept” semnat de Pamfil Bilțiu, apărut la Baia Mare, Editura Gutinul, 1994, care, asemenea versurilor dintr-o hore: „De unde-i Pinteă de feli?/ Din Măgoaji, di la Ardel.”, performera noastră relatează că „Pinteă a fost din Măgoaja. Era copil sărac și s-a băgat de slugă la un bogat din Budești, pe care l-a chemat Stupu. Pinteă a stat la el. Era harnic Pinteă, dar stăpânul tare l-a mai batjocorit. Dar a auzit că sunt haiduci la Șatra și a plecat și el acolo, cu ce a putut, că dădeau pe la oamenii bogați haiducii aceia și jupuiau de pe ei. Și a trăit hăpt multă vreme”.

Într-o variantă de baladă, din Budești, creatorul anonim ne evidențiază, prin versurile „Frunză verde-a macului,/ La curțile Stupului,/ Cine oare că slujește?/ Cine toate le-mplinește?/ Iară Pinteă cel tăcut/ Și de minte priceput./ Iarăși Pinteă cel voinic,/ În necaz trăit de mic.”, câte ceva din personalitatea acestuia. Tot pe valea Cosăului, în satele Călinești și Vălenii Maramureșului, circulă o colindă care îl elogiază pe eroul nostru din timpul

haiduciei: „Pintea-n munte s-o suitu,/ Mândră curte-o zugrăzitu,/ Cu cătane-o îngrădit,/ Cu frunză-o acoperit./ *Hoi lin, linu, iară lin.*”

Multe legende, cum sunt și cele din lucrarea „Făt Frumos cel Înțelept”, amintesc de elemente mitice sau alte întâmplări pe care Pintea le-a trăit în diferite împrejurări sau momente ale vieții, autorul cărții neputând neglija asemenea amănunte care ajută la profilul personajului. Se spune într-o legendă că lui Pintea „i-au venit puterile” făcând baie într-un tău din vârful Șetrei, ascultând de sfatul unei zâne. În altă legendă, „macăul”, „codoriștea de la zbici”, ramura înverzită, motiv care a circulat și în folclorul altor popoare, este reprezentată, aici, prin nuiuaa împlântată în brazdă, iar atunci Pintea a luat drumul pribegiei. Blidul din care a mâncat Pintea, cât a fost slugă, n-a fost spălat niciodată, sau, în unele variante, numai o dată. Odată venind să își vadă locurile unde a slugărit, Pintea, fiind generos, umple acel blid cu galbeni și îl dă slujnicii.

„Izvorul fermecat”, volum amplu de mitologie populară, semnat de Pamfil și Maria Bilțiu, apărut la Baia Mare, Editura Gutinul, 1999, cuprinde un bogat capitol de legende despre „Un viteaz nebiruit,/ Care Pintea e numit,/ Un viteaz afar’ din seamă/ Pe care Pintea mi-l cheamă”, aducând în prim plan neobișnuite întâmplări și fapte croite „cu mintea lui isteată”: „Dreptatea lui Pintea”, „Peștera lui Pintea”, „Casa și comorile lui Pintea”, „Șarpele, paznic al comorii lui Pintea”.

În narațiunea „Cămașa, pivnița, roata morii și secretul morții haiducului” descoperită în satul Sârbi, de pe valea Cosăului, într-o formă concisă, clară, aflăm mai totul despre Pintea, despre personalitatea viteazului. „Pintea a fost așa un om tare că a dus o piatră de moară din Baia Mare până-n Tăuții de Sus, care piatră de moară toată lumea a văzut-o. Și astăzi e-n marginea drumului. Cămașa lui Pintea se află în Biserica de lemn din Budești. Pintea a șazut pă păduri. El a avut tigniță...Acolo a locuit el, în ea. (...). În tignița ceie, știe Dumnezeu, cât aor o avut el. Num’ o dată la șapte ai să deschide tignița un ceas. (...). Este îngropat pe Gutâi, la o curbă mare și are fântână acolo lângă pod.”

La moartea lui Pintea oamenii i-au făcut și-o hore: „Săraca chica Pintii!/ Vai, cum stă-n poarta Băii,/ Să o ploaie ploile,/ S-o ningă ninsorile,/ S-o care păsările.” (Pintea Viteazul și fata cu doi drăguți, legendă din volumul „Izvorul fermecat”). E atitudinea omului din popor neputincios în fața inevitabilului, îndurerat, exprimând într-o formă simplă o adâncă emoție.

Alături de aceste nestemate ale creației populare care povestesc lumii despre faima haiducului Pintea, cei care cutreieră ținuturile maramureșene, întâlnesc în călătoriile lor locuri pe care, pomenindu-le, au darul de aduceri aminte, de a-i întoarce cu gândurile la trecutul îndepărtat al românilor: Poiana Pintii, Casa Pintii, Peștera Pintii, Urma Pintii, Făgădăul lui Pintea, Hanul lui Pintea.

Evocative sunt și colindele-baladă din „Folclor din Țara Maramureșului”, volumul I, publicat la Baia Mare, Editura Ethnologica, 2005 și un grupaj de legende cuprinse în volumul al III-lea din „Folclor din Țara Maramureșului”, Baia Mare, Editura Eurotip, 2007, semnate de cei doi căutători de nestemate folclorice.

Materialul folcloric, cules cu mult sânge de Pamfil și Maria Bilțiu, din cele patru zone

etnografice ale județului, botezat cu titlul „Pintea Viteazul în folclorul maramureșean”, apărut la Baia Mare, la Editura Ethnologica, 2013, este un bogat florilegiu de balade, colinde, un bocet la moartea lui Pintea, horile lui Pintea, apoi o creație de teatru popular în versuri „Banda lui Pintea”, descoperită în cartierul Ferneziu, lângă Baia Mare, și un capitol valoros de legende și povestiri despre Pintea Viteazul, Pintea – personaj mitic.

În capitolul dedicat baladei, alături de materialul înregistrat de noi pe teren, am cuprins creații publicate de-a lungul timpului de folcloriști fascinați de personalitatea viteazului, ele fiind culese din spațiul nordic maramureșean. Astfel, varianta *Pintea Viteazul* / Amzulescu 115 (111), publicată în *Din lirica populară, Pintea Viteazul. Baladă populară*, ed. II, Brașov, 1915, deschide ciclul baladesc, urmând altele figurând în volume pe care le vom reproduce în ordinea cronologică a apariției: *Trandafiri și vioarele*. Poezii populare culese și ordonate de Ion Pop-Reteganul, ed. VI; Ion Bîrlea, *Balade, Colinde și Bocete din Maramureș*, București, Editura Casei Școalelor, 1924; Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925; Vasile Doniga, *Folclor din Maramureș*, București, Editura Minerva, 1980.

Grigore Pintea Viteazul a rămas figură luminoasă în documentele vremii. Istoricul Nicolae Densusianu, într-un studiu evocator, publicat în revista „Familia”, 1883, consemnează că „...unul din cei mai însemnați români din secolul al XVII-lea a fost Grigore Pintea din Maramureș, patria lui Dragoș”, iar o mărturie considerată „de mare preț” o lasă chiar Francisc Rákóczi al II-lea în memoriile sale publicate la Budapesta, Editura Thali Kalman, 1872: „O veste prea plăcută m-a surprins căci Pintea, lotru făimos din Meziș, dar nu numai din Meziș, ci și din codrul și strămtorile din Sălaj, din Munții Băii Mari, ai Capnicului și din Maramureș, de origine valah, ca să-și dovedească credința ce-mi păstrează tăbărâse sub murii (zidurile n.n.) cetății Băii Mari.” (Tudor Mihail, „Oșteanul de la Baia”, Cuvânt înainte).

Despre acest brav luptător pentru libertatea populației românești din Ardeal s-a pomenit mereu, iar mulți scriitori, ștergând „colbul de pe cronică bătrâne” și cu talent, au reușit să îmbogățească literatura română cu creații vrednice de luat în seamă.

Romanul „Oșteanul de la Baia”, a fost publicat la București, Editura Tineretului, 1962, în care autorul Tudor Mihail evocă acele vremi respectând cronologia faptelor reale și cuprinde 24 de capitole grupate în trei părți: Cartea I (S-a născut un iobag), Cartea a II-a (În haiducie), Cartea a III-a (Oșteanul de la Baia).

De la nașterea lui Pintea menționată „în catastivul bisericesc (unde) fu trecut un nou suflet în turma iobăgească a castelanului, groful Sandor de Hóllómezö”, „Grigore, fiu drept al lui Cupșa Pintea și al Mălinei, născută Costan, botezat întru Domnul în ziua de 25 făurar, anul 1670, după Hristos, la Măgoaja, în ținutul Lăpușului...” (cap. I), când baba doftoroaia Glafira, asistând venirea pe lume a pruncului Grigore, a prezis: „O să crească falnic ca stejarul” și până când „Pintea a pornit în călătoria fără de sfârșit ...”, sub ochii cititorului se succed evenimente ce-au avut un singur scop: libertatea ființei naționale.

Câteva capitole cu titluri sugestive: *Întâmplări din Măgoaja*, *A plecat Grigoriță*, *În slujba Stupului*, *La adăpostul codrului*, *Pintea Haiducul – consilier administrativ*, *Haiducii*

lui Pintea, Se strâng norii pe cerul Ardealului, Sub steagul răscoalei rákócziene, Oșteanul de la Baia stârnesc curiozitate, cucerind totodată prin frumusețea exprimării sentimentelor autorului.

Cel care a avut parte de „o înmormântare sobră ca pentru un oștean viteaz, care ducea cu dânsul în raclă stindardul sub care a luptat, cel al răscoalei...”: „Cum Deo, pro Patria et Libertate!” îi face pe cei care poposesc în Baia Mare să se descopere „cu smerenie” la pomenirea numelui său chiar până în zilele noastre.

În ordine cronologică, „Oșteanului de la Baia”, îi urmează volumul de versuri „Zumbe” semnat de poetul Gheorghe Chivu de la Editura pentru literatură, București, 1966, în cuprinsul căruia este cuprinsă poezia „Baladă cu Pintea” în trei părți: (I) Bat drumurile, (II) Durdă, (III) Tîrg cu Pintea, cele trei secvențe urmărind, de asemenea, destinul vestitului valah Pintea.

Poetul dobrogean Gh. Chivu, ajuns în peisajul „Ardealului Nordic – Maramureș”, stabilește o relație specială cu aceste ținuturi. Cel care a fost încercat toată viața de „grea febră din pământ” cutreieră potecile maramureșene, stăpânit de puternicul sentiment al prezenței haiducului Pintea: „Bat drumurile de mână cu Pintea, să-mi pierd mintea,/ De dragul acestor valuri de cetini.”

Cine oare mai putea să hălăduiască, măcar în amintirea locurilor, pe sub frunzișul des cu „Cușma pe spate ușor ca de fum,/ Sub fagii înalți, sub a codrului boltă,/ Cine-și mai fluieră singur pe drum/ Numele lui de revoltă?”

Clipe de solemnitate și mister trăiește poetul când înțelege că sub tăriile albastre ale înălțimilor, natura îi era aproape eroului său: „Corbii stau de vorbă despre om,/ Codrul tace taina și-nverzește.” Solidaritatea celor umiliți este de neclintit „Pintea saltă-n inimi de rumâni.”. Pentru toate nedreptățile stăpânirii nu există iertare din partea viteazului Pintea: „Domnii s-au smintit în târg de groază,/ (...)/ La răspântii Dumnezeu îl roagă/ În genunchi să-i ierte.” Dar este surd Pintea. Chiar divinitatea rămâne neputincioasă în fața acestei hotărâri.

Și totul pare că suferă o adâncă schimbare, dar și umanizare, încât munții se-nfioară la auzul numelui haiducului și „De pe Iza pân’ la Baia Mare/ După Pintea codri merg la pas,/ Numai doina frunzei căzătoare,/ Codrilor pe buze le-a rămas...”. Versurile din poezia „Durdă” păstrează memoria istorică și-l vor ține „mereu în neuitare” pe acest viteaz al Maramureșului, dar și pe creatorul versurilor nemuritoare.

Pagina de istorie s-a scris la 1703, sub zidurile cetății: „S-au strâns în târg la plată vânzătorii” pregătindu-i „marea plecare pe care viteazul Pintea a amânat-o cât a putut prin faptele sale grăitoare.

Scriitorul maramureșean Dumitru Mureșan a debutat editorial cu volumul „Pintea Viteazul”, care se va bucura, pe lângă editarea la Baia Mare, în anul 1970, și de încrederea editurii bucureștene Ion Creangă, trei ani mai târziu, lucrarea fiind scrisă în colaborare cu Vasile Gaftone, de asemenea un nume cunoscut în viața culturală băimăreană. Despre această carte, criticul literar Augustin Cozmuța și-a exprimat opiniile în paginile ziarului „Pentru socialism”.

„Pintea Viteazul” al lui Dumitru Mureșan este o scriere literară în proză, structurată în 34 de capitole. Desigur, motivele haiduciei lui Pintea sunt aceleași nedreptăți care apăsau pe umerii norodului. Grigore Pintea, acest fecior din Măgoaja, care putea asculta „trilurile înfocate, în cascadă, ale unei ciocârlii venite din văzduhul liniștit și albastru, fără urmă de nori”, „... cu inima care i se zbătea ca o pasăre prinsă-n laț, ținută în colivie”, care putea vorbi și calm „foarte liniștit, ca o apă adâncă, dar tainică” avea părinți iobagi. Mama lui își trăgea vița dintr-o familie de țărani liberi de prin părțile Văii Izei, Iza „cea mândră și serpuitoare ca un cântec de dor” și era o „femeie harnică, supusă, isteată, răbdătoare, numai atât cât omul poate îndura”, de la care ascultase poveștile zise cu vorbe dulci, șoptite, legănate, „cu inflexiuni domoale, ca într-o litanie de seară”. Și dinspre tată se bucura de titlul de nemeș în familie, primit de străbunicul său, „pentru faptele de vitejie și curajul în lupta împotriva otomanilor”.

Trăind prin locurile „unde strămoșii nu și-au plecat niciodată grumajii streinilor”, Pintea n-a putut îndura umilințele și astfel „frumosul valah”, voinicul care ațâța poporul din părțile Maramureșului, Sătmăruului și Bihorului, ajunge „spaima bogaților și mila săracilor”. Urmând sfatul că „omul în viață este dator să încerce, să se zbată, să lupte”, că „nimic nu-i poate cădea din cer”, a umblat atâtea „drumuri, drumuri – lungi și întortocheate, ispititoare ca dorul, frânte ca deznădejdea, întinse ca visul”.

Amintindu-și mereu de bravii înaintași Dragoș și Bogdan, Pintea nu dorea altceva decât „... să fiu viteaz ca ei”, să le semene și să-i urmeze în faptele sale de vitejie, mereu cu gândul său „Să să știe că de copil mic,/ Pân la moarte am fost voinic”, dorința care i-a fost împlinită în posteritate.

Narațiunea secvențelor îl leagă trainic pe Grigore Pintea de glia strămoșească. De la scena din târg cu cei doi condamnați la spânzurătoare, lovirea năprasnică a iobagilor – slujitorii pământului – cu cravașa, răzvrătiții puși în „jugul patimilor”, călătoria spre Viena care „nu-i ici colea, ci ... o cale lungă să ne-ajungă. Ca-n poveste...”, Pintea în slujbă la împărat și haiducia „pe sub sprânceană de codru verde” cu toate istorisirile sale până când viteazul a căzut sub zidurile Cetății Băii Mari, prăbușindu-se cu murgul său năzdrăvan sub o ploaie de plumbi și săgeți, totul într-o succesiune echilibrată de fapte reale și adevărate frânturi din poveștile lumii: „Să te duci în împărăția nălucilor și să-mi aduci pe fata de împărat, pe Zâna Zânelor, furată de mama nălucilor, ferecată în temnița întunecimii. De nu-i fi destoinic să vii cu ispravă, atunci îți opresc calul cu soarele-n piept și luna-n spate...”, autorul, redând cu talent poetic momentele importante ale vieții haiducului, stimulează imaginația, fiorul simțirii și puterea de a înțelege evenimentele istorice de la sfârșit de secol XVII și început de secol XVIII.

Pornind pe urmele lui Pintea... nu putem să nu amintim de „Închinare lui Pintea cel Viteaz”, datată Cluj, 1954, creație în versuri din volumul „Balade” de Dominic Stanca, publicat la editura bucureșteană „Eminescu, în 1971, care exprimă același sentiment de mândrie al autorului pentru înaintașul său, nemuritorul Pintea.

Versuri cu tentă folclorică: „A-io-ai!... La Baia Mare/ umblă sfâr/ peste hotar/ de-un viteaz, de-un lotru care/ bate țara de-a călare/ din Chioar/ până-n Sătmăr./ - A-io-ai!...”

amintind de voinicul liber ca păsările cerului: „Al său nume/ zboară-n lume/ Șoim de jar/ peste Chioar,/ cătilin peste Gutin,/ uriaș peste Oaș!”, insistă pe isprăvile haiducului: „Bate-n prag la bogătani/ să mi-i scuture de bani;/ bate-n prag la cei săraci,/ să mi-i umple de pitaci...”.

La baza faptelor sale „la o mie șapte sute...” e același motiv ca și în celelalte creații literare: „Bun e traiu-n cânt și danțuri!/ Vârf hambaru de bucate!/ Țării – temniță și lanțuri./ nici o zdreanță de dreptate!”.

Prin acest „cânt de slavă, nu de moarte” pentru Pinte cel Viteaz, autorul convinge că numele haiducului va dăinui în sufletele românilor: „Iuhu! Frunza sune!/ Ducă-se în lume/ a’ lui Pinte nume!/ Să mi-l poarte vântul,/ Să-l știe pământul,/ să-i cunoască slava/ codrul și dumbrava,/ muntele și hăul,/ florile și tăul./ - A-io-ai!”.

Indiferent de natura creațiilor artistice, de forma de exprimare a sentimentelor, ele fac ca limba românească să fie mai frumoasă încât să mângâie sufletul celui ce le descoperă. Osteneala dă roade.

Șatra, „locul de adunare” a haiducilor, **Gutâiul** „cu crestele lui pleșuve de piatră sură,... ca un înțelept privind gânditor și tăcut împrejurimile”, **Turnul Ștefan** „singuratic, ascuțit, (strălucind) bizar”, **Turnul Măcelarilor** și azi sunt bânuite de amintiri strașnice în câte-o seară „prelungă, ca un cântec de bucium, albastră” iar de „Pinte să se pomenească/ În cea țară ungurească,/ Și-n țara ardelenească;/ De români fie horit/ Și de streini pomenit!”.

Cămașa de zale și pistolul lui Pinte, din Muzeul de Istorie Baia Mare;
Foto: colecția Pamfil BILȚIU